

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e
İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör

Lütfi Sunar

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

1. Cilt

Editör

Lütfi Sunar

ilem
ilmi etüdler derneği
ilem.org.tr

idp
İslamcı Dergiler Projesi
idp.org.tr

ISBN:

© 1. Basım, Nisan 2018

“İSLAM’I UYANDIRMAK”
Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

Yayına Hazırlayan

Hüsniye Gülsev Koç

İç Tasarım ve Uygulama

Furkan Selçuk Ertargin

Kapak Tasarım

Seyfullah Bayram

Baskı ve Cilt

Limit Ofset - Metin Eskibağ / Sertifika No: 28397

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

1. Basım, XII+518 s., 16,5x24 mm

Kaynakça ve dizin var.

ISBN-978-605-68401-1-1 (1.c) / 978-605-68401-0-4 (Tk)

İÇİNDEKİLER

ERKEN DÖNEM İSLAMCILIK VE İSLAMİ YAYINCILIK

Necdet Subaşı

Erken Dönem İslamcı Düşüncenin ve
Neşriyatın Dinin Toplumsallaşma Biçimlerine Etkileri 5

S. Kurtuluş Kayalı

İslamcılığın 1940'lı Yıllarda Şekillenışı Üzerine Bazı Düşünceler 15

Mehmet Erken

1923-1960 Yılları Türkiye'de İslami Yayıncılık 29

KURUCU İSİMLER

Bedir Sala

Islahatçı Bir İslamcının Düşünsel Mirası 55

Ahmet Dursun

Meşrutiyet Dönemi Gazetelerinde Bediüzzaman Said Nursi ve Nursi'nin ve
Sebilürreşad Mecmuası ile Münasebetleri 77

Hüseyin Hansu

Babanzâde Ahmet Naim (1872-1934) ve *Sırât-ı Müstakîm* Mecmuasındaki
Hadis Tercümelere 103

Mustafa Özel

Hasan Basri Çantay'ın Tefsir, Meal ve Kur'an-ı Kerim'e Dair Yazıları 123

ERKEN DÖNEM İSLAMCI DERGİLERDEKİ TARTIŞMALAR

Cahid Şenel

Türkçülerin Dinde Reform Çabalarının Zemini Olarak *İslam* Mecmuası..... 147

Muharrem Samet Bilgin

Dozy'nin *Tarih-i İslamiyet*'ine İslamcı Dergilerde Verilen Tepkiler 165

Mustafa Gündüz

Sırât-ı Müstakîm'de "Hürriyet, İlm ve Terbiye" Üzerine Bir Tartışma 185

Şenol Gündoğdu

II. Meşrutiyet'te İslamcılara göre Millet ve Milliyetçilik:
Sebilürreşad Örneği 203

Mehmet Salih Arı, İbrahim Halil Ozan*Sırât-ı Müstakîm*'e ve *Volkan*'a Göre 31 Mart Vakası227**Abdullah Durmuş***Sebilürreşad* Dergisinde Çokeşlilik Tartışmaları

Ahmed Hamdi Akseki Örneği.....251

Ercan Şen

1960 Öncesi Yayımlanan İslamcı Dergilerde Kur'an Çevirileri Etrafında

Yapılan Tartışmaların Serencâmı: *Sebilürreşad* ve *İslâm* Dergisi Örneği273**SİRÂT-I MÜSTAKÎM - SEBİLÜRREŞAD:****İSLAMCI DÜŞÜNCENİN VE DERGİCİLİĞİN PROTOTİPİ****Ali Osman Çakmak**

Cumhuriyet Dönemi İslamcılığının Kurucu Tavrı Olarak

Sebilürreşad Dergisi (1948-1950)311**Mehmet Birekul**Bir Dönemin Hafızası: *Sırât-ı Müstakîm* - *Sebilürreşad* Dergileri ve

İslamcılık Düşüncesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme341

Vahdettin Işık*Sırât-ı Müstakîm* Dergisinde Doğu ve Batı Algısı373**Ayşe Polat***Sırât-ı Müstakîm* ve Okuyucu Mektupları Sorulan, Tartışılan ve

İnşa Edilen İslam393

MEŞRUTİYET DÖNEMİ İSLAMCI DERGİLERİ**Ahmet Kanlıdere**

Hilafet Merkezinde Pan-İslamist Bir Tatar Dergisi

Teârûf-i Müslimîn (1910-1911)425**Ahmet Koçak**

II. Meşrutiyet Sonrası Türk Fikir Hayatında

Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Hikmet* Mecmuası459**İsmail Cebeci**

Osmanlı Son Dönemini Anlamaya Yardımcı Bir Kaynak

Şeyhülislamlık Makamının Dergisi *Ceride-i İlmiyye*489**Yazar Bilgileri** 505**Dizin** 513

Bir Dönemin Hafızası

Sırât-ı Müstakîm- Sebilürreşad Dergileri ve İslamcılık Düşüncesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme

Mehmet Birekul

Giriş

Sırât-ı Müstakîm - Sebilürreşad dergileri toplam bin sayıyı bulan yayınlarıyla belki tarihin en hareketli, sosyal ve siyasi değişimin en hızlı geliştiği yarım asrı aşan bir zamanın tanığı olmuşlardır. Dergilerin yayın yaptıkları dönemde Batı sömürgeciliğine ve fikri hegemonyasına karşı koyan bir anlayış olarak İslamcılık düşüncesi, özellikle Osmanlı'nın parçalanması ve iktisadi esaret altına alınması sürecinde İslam'ın bilimsel ve kültürel anlamda ilerlemeye engel olmadığı fikrinden hareketle gerek zihni gerekse toplumsal anlamda önemli bir açılımın adı olmuştur.

Dönemin çeşitli yayın organları tarafından desteklenen bu düşünce Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan gibi dönemin en önde gelen fikir ve aksiyon adamları sayesinde *Sırât-ı Müstakîm - Sebilürreşad* dergilerinde de tam anlamıyla kendisini bulmuştur. Defalarca kapanıp yeniden yayın hayatına başlamaları ve çeşitli zorluklara maruz kalmalarına rağmen dergilerin fikri düzleminde bir sapmanın olmaması ve yayın politikasının bu doğrultuda şekillenmesi dergileri İslamcılık ve İttihad-ı İslam düşüncesinin en uzun soluklu yayın organı haline getirmiştir.

Bu çalışma, bir dönemin hafızası anlamına gelen bu dergileri irdelemeyi ve bu dergilerdeki tartışma başlıklarını bibliyografik bir incelemeye tabi tutarak gerek dönemin fikri hayatına dair belli bir kanıya ulaşmayı gerekse bu dergilerin İslamcılık düşüncesi içerisinde yerini tespit etmeyi hedeflemektedir.

Sırât-ı Müstakîm - Sebilürreşad Dergileri ve Yayın Hayatı

Sırât-ı Müstakîm - Sebilürreşad dergileri Türk toplumu için sosyal ve siyasal anlamda oldukça hareketli bir dönemin tanıklığını yapmış ender dergilerden biridir. Dergilerin yayın yaptıkları yarım asrı aşan dönemde Batı sömürgeciliğine ve fikri hegemonyasına karşı koyan bir anlayış olarak İslamcılık düşüncesi, özellikle Osmanlı'nın parçalanması ve iktisadi esaret altına alınması sürecinde İslam'ın bilimsel ve kültürel anlamda ilerlemeye engel olmadığı fikrinden hareketle gerek zihni gerekse toplumsal anlamda önemli bir açılımın adı olmuştur (Arabacı, 2005, s. 96). Dergi, İslam dünyasının modern zamanlarda karşılaştığı siyasi, iktisadi ve toplumsal meselelere çözüm arayışında olan ve "İslam Modernizmi" ana başlığı altında toplanan fikri çabaların ve arayışların Osmanlı bağlamında en güçlü şekilde temsil edildiği entelektüel zeminlerden birini oluşturmaktadır. İslam dünyasının benzer problemleri büyük ölçüde varlığını sürdürdüğünden dergi, zengin birikimi ile önemini ve güncelliğini bugün de muhafaza etmektedir (Mertoğlu, 2008, s. 22).

Derginin ilk sayısı Meşrutiyet'in ilanından (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908) otuz beş gün sonra 14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908 Perşembe tarihi ile İstanbul'da yayınlanmıştır. Kurucuları ve imtiyaz sahipleri ise İstanbul Hukuk Fakültesi Ordinaryüs Profesörlerinden Ebu'l Ula Mardin (1881-1957) ile Hukuk doktoru Hafız Eşref Edip Fergan (1883-1971)'dir. İlk elli sayısında sorumlu müdür olarak Ebu'l Ula görev alırken sonraki sayılarda bu görevi Eşref Edip yürütmüştür. Derginin kuruluş tarihi temsili olarak "11 Temmuz 1324" yani Meşrutiyet'in ilanın ertesi günü gösterilmiş, bu ibare 43. sayıdan itibaren "10 Temmuz" olarak düzeltilmiştir. Derginin başyazarı ise Mehmet Akif olarak bilinmektedir. Kendisinin daha sonra Safahat'ı oluşturacak bütün şiirleri ilk sayıdan itibaren burada yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca Mehmet Akif her sayıya tercüme ve yazılarla da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle dergi her zaman Mehmet Akif ile anılagelmiştir.

Dergi ilk dönemi olarak adlandırabileceğimiz 27 Ağustos 1908-8 Mart 1912 yılları arasında, ilk 182 sayı (1-7. ciltler) *Sırât-ı Müstakîm* olarak yayınlanmış, kurucularından Ebu'l Ula'nın yedinci cildin sonunda dergiden ayrılması üzerine 5 Mart 1925'e kadar dergi Eşref Edip ve Mehmet Akif'in ve arkadaşlarının *Sebilürreşad* olarak isimlendirdikleri 459 sayılık (8 ve 25. ciltler) bir yayın hayatıyla yoluna devam etmiştir. Bu ilk yayın devresi, siyasi sebeplerle derginin kapatılmasıyla sona ermiş ve 22 yıllık mecburi bir aranın ardından dergi 1948-1966 yılları arasında *Yeni Sebilürreşad* ismiyle 362 sayı daha çıkmış ve 1966 yılında yayın hayatı sona ermiştir. Dergi ilk

evresinde on altı buçuk yıllık bir zaman içerisinde 25 cilt tutan 641 sayı, yeni harfli ikinci devresinde on yedi sene dokuz aylık bir zaman içerisinde 15 cilt tutan 362 sayı çıkmıştır. Bu zaman dilimi içerisinde çeşitli dönemlerde pek çok sebeple yayınlamadığı vakitler dikkate alınmazsa “otuz dört sene üç” ay süren bir zaman içerisinde 40 cilt ve 1003 sayı yayınlanmıştır. İlk sayısı ile son sayısı arasında geçen zaman dilimi ise “elli yedi sene altı ay”dır (Düzdağ, 2013, s. 10).

Eşref Edip’in deyimiyle muazzam bir irfan hazinesi olan dergi yayın akışı olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda (ilmî), Tefsir, Hadis, Felsefe, İctimaiyat, Fıkıh, Edebiyat, Tarih, Terbiye ve Ta’lim, Hutbe ve Mevaz, Makalat gibi konular yer almaktadır. İkinci bölümde ise (Siyaset ve Hayat-islamiyye) Makalat, Siyasiyyat, Hayat-ı Akvam-ı İslamiyye, Harekât-ı İslamiyye ve Fikriyye, Mekatip, Matbuat, ve Şu’ûn (Olaylar) mevzubahistir.

Böylesine geniş bir yelpazede yayın yapan dergi bu süreç içerisinde gerçekleştirdiği yayınlarda gerçek bir entelektüel birikim oluşturmuştur. Elbette bu entelektüel birikimi aktaran önemli bir yazar kadrosu da dikkat çekmektedir. Dergide dönemlerinin en önemli düşünürleri yazılarını yazmıştır. Dergi adeta devrin meşhur Türk ve İslam alimlerinin bir buluşma noktasıdır. Bu nedenle dergi dönemin en entelektüel dergisi olarak tanımlanmıştır (Efe, 2008, s. 164). Bu yazarlar içerisinde Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan, Manastırlı İsmail Hakkı, Bereketzade İsmail Hakkı, Ahmet Naim, Bursa Mebusu Tahir Bey, Kazanlı Halim Sabit, Tahir el-Mevlevi, Mithat Cemal, M. Şemsettin, Cevat Rifat Atilhan, Kâmil Miras, Hasan Basri Çantay, Ömer Rıza, Raif Ogan, Prof. Dr. A. Fuat Başgil, Peyami Safa gibi pek çok önemli isim öne çıkmaktadır. Ayrıca bu yazarların pek çoğu dergide yayınlanan yazılarını derleyerek kitaplaştırmış ve entelektüel birikimi gelecek kuşaklara taşımıştır (Mertoğlu, 2008, s. 13). Bütün bu yönleriyle dergi dünya Müslümanlarıyla Türkiye arasında bir köprü görevi gören, halkın dini ve milli konularda aydınlatılmasında etkili olan ve zevkle takip edilen bir dergi olarak (Ceyhan, 1991, s. 5) Türk yayın hayatındaki müstesna yerini almıştır.

Derginin Genel Özellikleri ve Yayın Politikası

Dergi, genel itibari ile Müslümanlara yol göstermek, yeni toplumsal gerçeklikler karşısında İslam’ın ve Müslümanların konumunu belirlemek gibi bir vazifeyi ifa etmektedir. İsim olarak *Sırâtı Müstakîm* ve *Sebilürreşad* gibi yolu ve istikameti vurgulayan isimlerin seçilmesi ve derginin başında “din nasihattir” hadisinin kullanılması bu açıdan manidardır. Bu nedenle dergide Müslümanların mevcut durumu, yeni kar-

şılaşılan durumlarla ilgili tartışmalar, şiirler, hutbeler vb. gibi geniş yelpazede ama temel bir ekseninde yayın yapılmaktadır.

Sırât-ı Müstakîm, ilk sayısında hemen başlık klişesinin altında “Din, Felsefe, Edebiyat, Hukuk ve Ulûmdan bahseder haftalık gazetedir” demektedir. Ama yayın politikasında bir temel eksenini vardır. Birbirinden bağımsız, bilim dalları hakkında bilgi veren, bağlantısız bilgiler toplamı değildir. İlk sayısının baş sayfasındaki ilk sütuna Besmele ve ardından “Sırâte’l-müstakîm” terkinin geçtiği Fatihâ suresi ayetini ve bir hadisi verir. Ardından “Ed-Din en-Nasîha” başlığı altında eylem ve emellerinin, dine hizmet ve inanç kardeşlerine doğru yolu göstermek olduğunu belirtir. Ayrıca İslam’ın, parlayan ışığından rahatsız olan yarasalar gibi aleyhinde yayın yapanlara, akli ve nakli delillerle karşı durmanın asıl görev olduğu vurgulanır (Arabacı, 2005, s. 98). *Sırâtı Müstakîm*’in girişinde yayın politikasını özetleyen şu sözler bu anlamda dikkat çekicidir:

Fatihâ-i a’-mâl ve mukaddime-i â-mâlimiz, din-i mübîne hîdmet ve ihvân-ı mü’minî-ne nasihatle müstelzim-i saâdet olan minhâc-ı kavîm-i istikâmet ve sırâ-ı müstakîm-i hidayete davetten ibaret olmağla, mesâi-i vâkıâmızın hamiyet şiarân-ı ümmet tarafından hüsn-i telâkki edileceğine ümit varız. Kâfil-i nizâm-ı âlem ve müstelzim-i refah ve saâdet-i ümem olan şeriat-ı gara-yı İslâmiye ahkâm-ı münîfesinin hükmü’l-dine ve fevâid ve menâfi’-i maddiye ve maneviyesi milel ve akvâmı sâirece maçhûl olmağla beraber cihâr aktâr-ı âlemi işâ-i irfanıyla tenvîr eden şems tâbân-ı İslâmiyet gözlerini kamaştırdığı huffâş-ı beynânın setr-i envâr-ı hakikat maksat arz kârisiyle her bâr-ı diyanet muazzama-i Muhammediye aleyhine neşriyat-ı fâside ve isnâdât-ı kâzibeden hâli kalmadıklarından neşriyât ve müfteriyât-ı vakıayı delâil-i akliyye ve berâhîn-i nakliyye ile red ve tekzîb eylemek dahî deruhde eylediğimiz vezâif-i asliye cümlesinden olmağla bu babda erbâb-ı ilm ve irfan tarafından ihda buyurulacak âsâr-ı nâfia ve makalât-ı müfidenin ma’-teşekkür derci-i sahîfe-i iftihâr kılınacağı mukarrerdir. (*Sırât-ı Müstakîm*, 14 Ağustos 1324, I(1), aktaran: Arabacı, 2005, s.99).

Dergininin *Sebilürreşad* adını alarak çıktığı ilk sayıda aynı yayın amacı ise şöyle dillendirilmektedir:

Sırât-ı Müstakîm’in neşrinden yegâne maksat Müslümanların intibâhına, Müslümanlığın teâlîsine hizmettir. Onun için bu hususta elde(n) gelen fedakârlığın dirîğ olunmayacağı tabiidir. Ancak bu gayeye vusûl için aynı fikrin, aynı maksadın hâdimi bulunan zevatın el birliğiyle çalışması lâzım geliyor ki bu da cumhûr-ı kârînin teksîrine himmetten ibarettir. (*Sebilürreşad*, 23 Şubat 1327, 1-183/1, aktaran Arabacı, 2005, s. 99)

Anlaşılabacağı üzere dergi uzun soluklu yayın hayatında izlediği yayın politikasını temelde İslam dünyasının içinde bulunduğu durumun çözümlenmesi ve bu

bağlamda yayıncılık faaliyetleri ile İslam'ın güncel problemler noktasında yetersiz kaldığını düşünenlere karşı bir duruş sergilemesi olarak belirlemektedir. Yayın hayatında çeşitli zorluklarla karşılaşsa da bu duruşunu muhafaza eden dergi bu açıdan bakıldığında çok önemli bir dönemin tanığı konumundadır. Zira bu dönem “İslamcılık” olarak tanımlanan ve Batı'ya karşı fikri reaksiyonların merkezinde bulunan düşüncenin filizlendiği ve günümüze etkilerini taşımayı başardığı bir dönemdir.

İslamcılık Düşüncesi ve Dergideki Yansımaları: Bibliyografik Bir İnceleme

Yöntem

Türk toplumu için önemli bir tarihsel kesiti yansıtan bu derginin sistematik bir biçimde okunması hem kültür tarihi hem de toplumsal hafıza anlamında önemlidir. Dergi II. Meşrutiyet'i, Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan yetmişli yıllara kadarki serüvenini müşahade etmiştir. Bu bir anlamda bir dönemin hafızasının ve kültürel birikiminin, bu dergiler üzerinden okunmasına imkân sağlamaktadır. Bu nedenle bu tür koleksiyonları oluşturmak kadar onları okumaya da ihtiyaç vardır. Zira bu dergi belki de Türk dergiciliği açısından bakıldığında üzerinde en fazla fihrist çalışması yapılan dergilerin başında yer almaktadır. Bu dergilerde dile getirilen konular ve yazılan makaleler gerek lisans ve yüksek lisans tezleri vasıtasıyla indekslenmiş gerekse doktora düzeyindeki tezler ve müstakil araştırmalarla derinlemesine incelemeye tabi tutulmuştur.

Türk toplumunun Batılılaşma süreci içerisinde en önemli dönemlerine tanık olan *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşad* dergileri aynı zamanda bu durumun ortaya çıkardığı pek çok tartışmanın da bir merkezi haline gelmiştir. Bugün pek çoğunun sonuçlandırılmadığını gördüğümüz (Çiftçi, 2001; Aktay, 2000) bu tartışmalar ve gittikçe daha derinleşip ağırlaşan meseleler, ne yazık ki tarihsiz ve hafızasız, yani “kendisiz” ve “merkezsiz” tartışılmaktadır (Kara, 2005, s. 28). Bu açıdan bakıldığında Batılılaşma serüveni içerisinde en önemli tavırlardan birisi olan İslamcılık düşüncesi de bu tarihi arka plan dahilinde irdelenmelidir.

Bu çalışmada bu birikim göz önüne alınarak derginin daha önce oluşturulmuş indekslerinden Abdullah Ceyhan'ın ve Suat Mertoğlu'nun çalışmaları dikkate alınarak bir bibliyografik okuma yapılmıştır. Dergideki tüm makale başlıklarının taranarak genel konu çerçevelerine ulaşmaya çalışacak olan bu okuma ile hem bütüncül

bir bakış sağlanmasına ve detayların açığa çıkarılmasına hem de derginin tarihsel seyri içerisindeki düşünce sürekliliğinin tespit edilmesine gayret edilmiştir.

Burada yöntem olarak Goffman'ın çerçeve analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bireylerin dünyayı yaşam deneyimlerinden hareketle anlamlandırdığını düşünen Goffman'ın çerçeve analizi, bireylerin yeni bir bilgiyi işlerken yorumlayıcı şemalar ve geçmişteki çatı ile bilgiyi kategorize ettiğini ve böylelikle onu yorumlayıp anlamlandırdığını iddia eder (Bk: Goffman, 1974). Seksenli yıllardan bu yana sosyologlar Goffman'ın çerçeveleme hakkındaki çalışmasını geliştirmiş ve bunu deneysel olarak uygulamışlardır. Bu yöntem "çerçevelerin" "gerçekleri" anlaşılır hale getiren şeyler olduğunu iddia eder. Bu açıdan, bu çalışmada söz konusu dergilerdeki tüm makaleler taranmış ve bu tarama sonucu İslamcılık düşüncesine dair makaleleri ihtiva eden dört ana konu çerçevesi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu konu çerçeveleri, "İslam Medeniyetinin Mevcut Durumu ve Geleceği", "Diğer İdeolojilerle Hesaplaşma; Kavram Tartışmaları", "Diğer İslam Ülkelerinin Durumu; Ümmet Bilinci", "Müslüman Kadının Yeri" olarak belirlenmiş ve aşağıda bu veriler paylaşılmıştır.

Genel Konu Çerçeveleri

İslam Medeniyetinin Mevcut Durumu ve Geleceği

Dergide ele alınan konu çerçevelerinden ilki İslam medeniyetinin mevcut durumu ve geleceğine dair çıkarımları kapsamaktadır. Zira derginin belkemiğini oluşturan düşünce de esasında budur. Çünkü İslamcılara göre Batılılaşmanın karşısında İslam dini en mükemmel dindir. Hakikatin ta kendisidir. Bu nedenle modern zamanlarda da bütün donanımı ve varlığı ile var olmaya devam edecektir. Zira modernlikte tekâmül adına ne varsa İslam'da da o mevcuttur (Efe, 2008, s. 173). Bu nedenle derginin sorduğu temel soru Müslümanlar Batı karşısında neden geriledi? İlim ile din arasında bir tezat var mıdır? Dinin faydaları nelerdir? Dinde bir yenilenmeye, tecdide ihtiyaç var mıdır? İslam medeniyeti ne anlama gelmektedir? gibi gerek varlık sebebini tartışan gerekse hali hazır durumu sorgulayan sorulardır.

Bu anlamda ilk olarak konular temelde dinin ilerlemeye/modernleşmeye engel olup olmadığı konusu etrafında gelişmektedir. İslâm'da toplumsal gelişme modelinin tartışılması ve gündeme gelmesi belirli bir tarihsel döneme rastlar ve yine belirli tarihsel koşulların ürünüdür. İslâm ilerlemeye engel midir? İslâm toplumları neden "geri kalmışlardır"? gibi sorular, söz konusu dönemlerin ve şartların ürünü olarak günümüze kadar uzanmaktadır (Yıldırım, 2005, s. 62). Ayrıca zamanın getirdiği belirsizlik ve zorluklar, siyasi şartların Müslümanların aleyhinde işlemesi ve gerileme ve

çöküntünün getirdiği ağır şartlar İslâmcı düşünürleri “dinin ilerlemeye engel olmadığı”, “kabahatin İslâm’da değil Müslümanlarda olduğu” gibi bazı sloganlara sarılmaya da mecbur etmiştir (Kara, 1987, s. 26). Dergide “dinin faydaları ve ilerlemeye engel olup olmadığı” hakkındaki tartışmalar şu başlıklar altında incelenmiştir.¹

Abdullah Sureyya, (1324), Cürm-ü ahlâki, cürm-ü kanuni”, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(12), 182-183.

Abdullah Sureyya, (1325a), Mekârim-i ahlak, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(43), 269-270.

Abdullah Sureyya, (1325b), Müsâvi-i ahlak ve netâyici, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(47), 328-329.

Abdurrahman Han M., (1949a), Müslümanlar bugün dünyadaki durumlarını bilmelidir, (Mehmet Kıdeyş, Terc.), *Yeni Sebilürreşad*, 3(53), 44-47.

Abdurrahman Han M., (1949b), İlmin terakkisinde İslam’ın şahane payı 1, (Mehmet Kıdeyş, Terc.), *Yeni Sebilürreşad*, 3(56), 88-89.

Abdü’l Aziz Çaviş, (1331), İslam ve medeniyet –I, *Sebilürreşad*, 13(338), 205-207.

Abdü’l Aziz Çaviş, (1334), İslam medeniyet –I, *Sebilürreşad*, 15(368), 67-69.

Abdü’l Aziz Çaviş, (1339), Müslümanlık fikir ve hayata Neler bahşetti-I, *Sebilürreşad*, 21(530-531), 74-76.

Abdülaziz (Kolçalı), (1336), Alem-i İslam’da i’tila ve inhitatın esbabı -I, *Sebilürreşad*, 18(453), 121-123.

Abdüllatif Nevzat, (1329), Beyne’l İslam müşterek lisan, *Sebilürreşad*, 10(232), 133-134.

Abdürreşid İbrahim, (1327), Ahvâl-ı hazıraya bir nazar ve ne yapmalı?, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(162), 81-82.

Ahmed Agayef, (1328a), Tecelliyat-ı vaziyet-i hazıramız, *Sebilürreşad*, 1-8(4-186), 66-67.

Ahmed Agayef, (1328b), Tecelliyat-ı İslamiye, *Sebilürreşad*, 1-8(16-198), 303-305.

Ahmed Agayef, (1328c), Bir memleket nasıl mahvolur?, *Sebilürreşad*, 1-8(22-204), 421-422.

Ahmed Agayef, (1328d), Vahim günler, *Sebilürreşad*, 1-8(21-203), 409-410.

Ahmed Cavid, (1329a), Hayat-ı akvam-ı İslamiye: Dünya’da ne kadar İslam var?, *Sebilürreşad*, 10(239), 84-86.

1 Tarama sonucunda elde edilen tüm verilerin paylaşılması makalenin formatını açacağı için benzer başlıklar ya da aynı başlıkta seri olarak yer alan makaleler çıkarılarak bir dizin oluşturulmuştur.

Ahmed Naim, (1329b), İslamiyetin esasları, mazisi ve hali, *Sebilürreşad*, 11(284), 369-376.

Ahmet Hamdi Aksekili, (1327), Müslümanların za'fı düşmanlarına cüret verdi, Avrupa'yı devri vahşete rucu ettirdi, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(127), 246-247.

Ali Suâd, (1324), Hikmeti İslâm, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(18), 279-281.

Cemaleddin Afgâni, (1325), Dinin fevâid-i medeniyyesi, (Hatibzâde Emin, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 3(55), 41-42.

Cevat Rifat Atilhan, (1958), Müslümanlığa karşı planlı taarruz, *Yeni Sebilürreşad*, 11(260), 151.

Elmalılı Hamdi, (1339a), Müslümanlık mani-i terakki değil, zamin-i terakkidir, *Sebilürreşad*, 21(544-545), 187-189.

Elmalılı Hamdi, (1339b), Teceddüdün şer'an lüzumu ve şeraiti, *Sebilürreşad*, 23(574), 17-19.

Elmalılı Hamdi, (1339c), Teceddüdün şer'an lüzumu ve şeraiti, *Sebilürreşad*, 23(575), 38-39.

Eşref Edib, (1337a), Ümmet-i İslamiyenin takip edeceği tarik-i ictimai ancak kendi medeniyet-i İslamiyemizdir, *Sebilürreşad*, 18(468), 308-315.

Eşref Edib, (1337b), Müslüman heyet-i ictimaiyesinin temellerini takviye lazımdır, *Sebilürreşad*, 19(475), 59-64.

Eşref Edib, (1949), Din her şeyden üstündür, *Yeni Sebilürreşad*, 2(46), 329-332.

Eşref Edib, (1961), İslam'da teceddüt, *Yeni Sebilürreşad*, 13(317), 261-263.

Ferid Vecdi, (1326a), Müslümanlıkla medeniyet (tekalif-i hayat), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 5(126), 355-359.

Ferid Vecdi, (1326b), Müslümanlıkla medeniyet (İslam'ın mahiyeti), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 5(127), 372-376.

Ferid Vecdi, (1326c), Müslümanlıkla medeniyet (Hürriyet ve nefis), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 5(128), 388-390.

Ferid Vecdi, (1326d), Müslümanlıkla medeniyet (hürriyet-i akıl), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 5(129), 404-405.

Ferid Vecdi, (1326e), Müslümanlıkla medeniyet (hürriyet-i ilm), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 5(130), 425-426.

Ferid Vecdi, (1326f), Müslümanlıkla medeniyet (insanın şahsi, ailevi, ictimai ve zaifi), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(131), 6-7.

Ferid Vecdi, (1326g), Müslümanlıkla medeniyet (ruhun levs-i evhamdan tathiri), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(132), 23.

Ferid Vecdi, (1326h), Müslümanlıkla medeniyet (ruhun ilim ve tehzi), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(134), 54-55.

Ferid Vecdi, (1326i), Müslümanlıkla medeniyet (ruhun mekarimi ahlak ile tehzi), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(135), 69-70.

Ferid Vecdi, (1326i), Müslümanlıkla medeniyet (tashih-i itikad), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(138), 117-118.

Ferid Vecdi, (1327a), Müslümanlıkla medeniyet (Cismin metâlibinde i'tidal), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(142), 181-182.

Ferid Vecdi, (1327b), Müslümanlıkla medeniyet (vücûdun metâlibi), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(141), 163-164.

Ferid Vecdi, (1327c), Müslümanlıkla medeniyet (ictimai vecibeler), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(143), 201.

Ferid Vecdi, (1327d), Müslümanlıkla medeniyet (Müslümanların birbirlerine karşı vazifeleri), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(144), 214.

Ferid Vecdi, (1327e), Müslümanlıkla medeniyet (ufak bir istidrat Müslümanlıkta esaret), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(146), 243-244.

Ferid Vecdi, (1327f), Müslümanlıkla medeniyet, (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 7(161), 66-67.

Ferid Vecdi, (1327g), Müslümanlıkla medeniyet (Müslümanlığa, Müslümanların haline bir nazar), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 7(163), 97-98.

Ferid Vecdi, (1327h), Müslümanlıkla medeniyet (Müslümanların zımmilere karşı vecibeleri), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(150), 305-306.

Ferid Vecdi, (1327a), Müslümanlıkla medeniyet (Müslümanların muahedelerine karşı vecibeleri), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(155), 386-387.

Ferid Vecdi, (1327b), Müslümanlıkla medeniyet (Müslümanların muhariblerine karşı vecibeleri), (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(156), 401-402.

Ferid Vecdi, (1327), Müslümanlıkla medeniyet (Müslümanlığa, Müslümanların haline bir Nazar) (Terc. Mehmet Akif), *Sırât-ı Müstakîm*, 7(158), 19-20.

Halil Fahreddin, (1328), Din mani-i terakki değildir, *Sebilürreşad*, 1-8(21-203), 406-407.

Halim Sabit (Kazanlı), (1329), Dinin şekli aslisine irca-i lüzumu, *Sebilürreşad*, 11(278), 273-275.

Hasan Basri Çantay, (1948), Dinde reform, *Yeni Sebilürreşad*, 1(13), 197.

Hasan Fehmi, (1325), İstikbal İslâmlarındır, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(96), 374-375.

Hasan Hikmet, (1339a), Nesl-i hazırın vaziyeti, *Sebilürreşad*, 21(532-533), 96-97.

Hasan Hikmet, (1339b), Medeniyet-i İslamiyenin tefavvuku, *Sebilürreşad*, 21(540-541), 157-159.

Hasan Hikmet, (1340a), İctimai inzibatsızlık, *Sebilürreşad*, 25(631), 105-107.

Hasan Hikmet, (1340b), Medeniyet, terakkiyat-ı maddiyeden mi ibarettir?”, *Sebilürreşad*, 24(622), 374-377.

Hasan Hikmet, (1340c), İctimaiyat: ictimai fevzalar nasıl sirayet eder?, *Sebilürreşad*, 24(600), 21-23.

Hasan Hikmet, (1340d), İctimaiyat: ictimai fevzalara karşı müdafaa çareleri, *Sebilürreşad*, 24(602), 53-54.

Hasan Hikmet, (1340e), Vaziyet-i ictimaiyemizin umumi tahlili, *Sebilürreşad*, 24(604), 71-74.

Hasan Hikmet, (1340f), İctimaiyat: en yüksek hırs, hırs-ı dinidir, *Sebilürreşad*, 24(615), 261-263.

Hasan Hikmet, (1340g), Milletimizin ictimai ve iktisadi kabiliyeti, *Sebilürreşad*, 24(618), 307-308.

Hasan Hikmet, (1341), Hayat-ı ictimaiyenin ruh-ı asliyesi, *Sebilürreşad*, 25(634), 154-156.

İsmail Hakkı (Bereketzâde), (1324), İslâm ve usul-i meşveret, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(5), 70-73.

İsmail Hakkı (Dr. Milaslı), (1335a), Müslümanlar neden geri kaldılar ve niçin ilerleyemediler, *Sebilürreşad*, 17(423-424), 56-59.

İsmail Hakkı (Dr. Milaslı), (1335b), Başka milletler ne için terakki ediyorlar, biz ne için edemiyoruz, *Sebilürreşad*, 17(427-428), 86-88.

İsmail Hakkı (Dr. Milaslı), (1335c), Geri kalmaklığımızın sebep-i dinimiz midir? usulsüzlüğümüz müdür? daha başka bir şey midir?, *Sebilürreşad*, 17(429-430), 101-104.

Kadri (Piriştineli), (1326), Dinsizlik tevassu ediyorsa kabahat yine bizde, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(95), 291-292.

M. Ali Nünir, (1325), İnhitât-ı ictimâiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(58), 85-87.

M. Şemseddin, (1328), Terbiye-i ictimaiye prensipleri (terbiye ve talim), *Sebilürreşad*, 1-8(21-203), 398-400.

M. Şemseddin, (1334), Beşerî cemiyetler için dinin lüzumu -I, *Sebilürreşad*, 15(385), 369-370.

M. Şevket Eygi, (1959), İslam âleminin gerileme sebepleri ve kurtuluş çareleri, *Yeni Sebilürreşad*, 12(291), s. 247.

Mehmed Akif, (1336a), Mev'iza: Müslümanların terakkileri İslâma sarılmalarına bağlıdır, *Sebilürreşad*, 18(465), 267-271.

Mehmed Akif, (1336b), Tam Müslüman olmadıkça felah yoktur, *Sebilürreşad*, 18(466), 278-282.

Muhammed Abduh, (1325), Milletin mazisi, hali ve hastalıklarının çaresi, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(50), 370-375.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324), Hey'et-i ictimâiyye ve medeniyyet-i sahihanın esasları, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(26), 405-406.

Ömer Lütfi, (1326), Terakkiyat-ı ictimâiyemizle terbiye-i askeriyemiz arasındaki münasebet, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(127), 376-377.

Ömer Lütfi, (1327), Fesad-ı ictimai bize nereden geldi?, (M. Ferid Vecdi, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 6(148), 273-274.

Ömer Rıza, (1335a), Cemiyetin dini temelleri, *Sebilürreşad*, 15(387), 402-404.

Ömer Rıza, (1335b), Müslümanlık tab-ı beşeri nasıl terbiye eder?, *Sebilürreşad*, 16(412-413), 202-205.

Ömer Rıza, (1335c), İnkılabât-ı hazıra karşısında İslam âlemi, *Sebilürreşad*, 16(414-415), 220-221.

Ömer Rıza, (1340), Din-i İslamın beyne'l edyan mevkii, beşerin ictimai, dini tarihine bir nazar, *Sebilürreşad*, 24(603), 67-69.

Rahmi Doğu, (1952), Müslümanlarla istihza etmeyiniz, *Yeni Sebilürreşad*, 6(135), 156.

Rıf'ad (D. İşleri Bakanı), (1340), Hissiyat-ı dini cerihedar edilmemelidir", *Sebilürreşad*, 23(597), 392-393.

S.M. Tevfik, (1335), Memleketi kurtaracak ancak İslami bir teşkilattır, *Sebilürreşad*, 15(389), 439-441.

Sadık-Mahmud Naci (Trablusgarb Mebusları), (1327), Bir memleket, bir millet ne vakit batır?, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(163), 109-112.

Said Halim Paşa (Prens), (1334), Akvam-ı İslamiyenin esbab-ı inhitatı, *Sebilürreşad*, 15(370), 104-106.

Said Halim Paşa (Prens), (1334), Buhran-ı ictimaimiz –mukaddime- I, *Sebilürreşad*, 15(374), 180-182.

Salahaddin Asım, (1324), İctimaiyyat ve şariat-ı İslamiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(28), 23-26.

Salahaddin Asım, (1325), İlmi-ı ictima'a nazaran İslamiyet, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(32), 89-91.

Vefa, (1326), Din kardeşliği, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(115), 182-183.

Yahya Afif, (1340), Dünkü ve bugünkü İslamiyet, *Sebilürreşad*, 24(609), 163-165.

Yahya Afif, (1340), Dini ve maddi medeniyetler, *Sebilürreşad*, 24(611), 193-195.

Yusuf Ziya Çağlı, (1961), Din saadet kaynağıdır, *Yeni Sebilürreşad*, 13(319), 292.

Başlıklardan da anlaşılacağı üzere dergideki öncelikli tartışma alanlarından birisi olarak durum analizi dikkat çekmektedir. Özellikle önemli bir tartışma olarak “Medeniyet” kavramı genelde mevcut durumla ilişkilendirilerek konu edinilmiştir. Konu başlıklarında zaman zaman açıktan zaman zaman arka planda İslam dünyasının gerilemesinin sebeplerinin çoğunlukla dış etkenler olduğu, dolayısıyla ilerleme düşüncesi ile zamanı kuşatan Batı ideolojisi karşısında İslam'ın ilerlemenin bir engeli olarak görülemeyeceğine dair bir yönelim dikkat çekicidir.

Mevcut durum tespiti ile ilgili temel tartışma alanlarından ikicisi ise “ahlak sorunsalı, İslam ve Hristiyanlık mukayesesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu özellikle İslam karşısında konumlandırılan Hristiyanlık ve bunun sadece teknolojik değil ahlaki boyutta da tesirleri ile ilgili olarak ele alınmıştır. Zira dönemin en önemli tartışmalarından birisi de batının ilerleyen yönünü, teknolojisini alıp ahlakını almamamın imkanındır (bkz: Güngör, 2010). Bu anlamda dergide pek çok başlıkta Hristiyan ahlakı ile İslam ahlakı karşılaştırılmakta ve Hristiyanlığın gündelik hayatı tehdit eden ahlaki öğretileri tartışmaya açılmaktadır. Bu nedenle bu dönemin en önemli tartışmalarından birisi bu ahlakı yerleştirmek için faaliyet gösteren misyonerlik faaliyetleridir. En fazla eğitim ve öğretim kurumları ile sağlık kuruluşlarını kullanan misyonerler açtıkları bu kurumlarda yürüttükleri çalışmalarla Osmanlı toplumundaki etnik ve dini bakımdan farklılıklar gösteren unsurların bağımsızlık hareketlerine zemin hazırlamışlardır (Sezer, 1999, s. 182). Bu bağlamda dergideki bazı başlıklar şunlardır:

Abdu'l Ahad Davud, (1330), 42 bin Katolik misyoner cemiyeti (elvah-ı intibah), *Sebilürreşad*, 12(292), 103-105.

Ahmed Cevdet, (1340a), Şimal memleketlerinde ahlak-ı diniye”, *Sebilürreşad*, 24(600), 30-31.

Ahmed Cevdet, (1340b), Ahlak-ı milliyenin inhidamına seyirci kalınabilir mi?, *Sebilürreşad*, 24(603), 80.

Aksekili Ahmed Hamdi, (1338), Ahlakın kuvve-i müeyyidesi, *Sebilürreşad*, 20(497), 26-30.

Aksekili Ahmed Hamdi, (1329), Makalat: muhasebe; Müslüman kıyafetinde gizen bir Protestan misyoneri ile -I, *Sebilürreşad*, 11(263), 43-44.

- Aksekili Ahmed Hamdi, (1340), Ahlakın menşei, *Sebilürreşad*, 24(601), 37-38.
- Ali Rıza Alp, (1964), Ayasofya Camii ibadete açılmalıdır, *Yeni Sebilürreşad*, 15(354), 54.
- Emin Hasbi, (1329), Tasfiye-i ahlak ve ibadet, *Sebilürreşad*, 10(250), 258-259.
- Enver Paşa, (1334), Misyoner tehlikesine karşı (*Ati* gazetesinden), *Sebilürreşad*, 15(366), 36-37.
- Esad Mahmud, (1341), Yeni türeyen zübbeler nesli, *Sebilürreşad*, 25(634), 156-157.
- Eşref Edip, (1948), Garblılaşıma hareketinde Hristiyanlaşma da var mıdır?, *Yeni Sebilürreşad*, 1(10), 146.
- Geleney, Mr. Stuart, (1334), İslam ve Hristiyan tarzı aileleri hakkında bir mukayese, *Sebilürreşad*, 15(376), 223-224.
- Halil Halid, (1326), Alem-i İslâm: İngiltere’de büyük bir misyoner mu’temeri ve istikbali İslâm, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(95), 296-298.
- Halil Halid, (1326), İslâm ve Nasraniyetin münasebeti asliyesi, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(96), 309-312.
- Halil Fahreddin, (1328), Bizde ahlak, *Sebilürreşad*, 2-9(28), 210, 31-32.
- Mecdüddin, (1338), Bütün Müslümanların nazar-ı ibretlerine: Genç Hristiyanlar Cemiyeti ve faaliyeti -I, *Sebilürreşad*, 19(493), 265-268.
- Mehmed Hayreddin, (1328), Garbın Şarka kilise siyaseti, *Sebilürreşad*, 1-8(26,208), 502-505.
- Midhat Cemal, (1338), Muhasebe-i ictimaiye: dinsiz ahlak, *Sebilürreşad*, 20(495), 5-6.
- Ömer Nasuhi Bilmen, (1954), İnsanları selamete ulaştıran Hristiyanlık değil, ancak Müslümanlıktır, *Yeni Sebilürreşad*, 7(168), 280-282.
- Ömer Rıza, (1334), Siyasi ve ictimai inkılaplara karşı Hristiyanlığın atisi, *Sebilürreşad*, 15(378), 260-261.
- Ömer Rıza, (1340a), Misyonerlik, *Sebilürreşad*, 23(593), 333-334.
- Ömer Rıza, (1340b), Misyonerlik: son asırda misyonerlik faaliyetleri, *Sebilürreşad*, 23(595), 359-361.
- S. M. Tevfik, (1328), Hilal ve salib yahut İslam ve Nasraniyet, *Sebilürreşad*, 1-8(5,197), 284-285.
- S. M. Tevfik, (1334), İslam ve Nasraniyet, *Sebilürreşad*, 15(383), 345-346.

Başlıklardan da anlaşılacağı üzere Batı’nın toplum üzerinde ve özellikle gündelik pratiklere yansıyan ahlak alanındaki etkileri önemli sorunlardan birisi olarak betimlenmektedir. Özellikle bir öteki olan Hristiyanlığın ahlaki öğretilerinin etkili

olduğu düşüncesi, İslam ahlakının öne çıkarılmasını ve batı pratiklerini yaymaya çalışan misyonerlere karşı durulmasını salık vermiştir.

Tartışmaların merkezinde olan konulardan bir diğeri de din eğitiminin gerekliliği ve nasıl olması gerektiği ile ilgilidir. Zira Türkiye’de eğitim sistemi içerisinde dinin yeri sürekli tartışma konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Gerek dinin ve dolayısıyla din eğitiminin önemli bir problem alanı olması gerekse Türk insanının yaşadığı sekülerleşme sürecine rağmen dine verdiği önem bu tartışmaların sürekliliğini sağlayan iki önemli faktördür (Kaymakcan, 2006, s. 22). Bu anlamda dergide mevcut durumun pratik yansımalarından bir diğeri ise eğitim sistemi içerisinde dinin nerede olacağına dair “din eğitimi sorunu” tartışmalarıdır. Okullarda nasıl bir dini eğitim verileceği, Batı’yla başa çıkmak için cehaletle savaşmak gerektiği ancak bunun dinden tamamen arınmakla da olmayacağı düşüncesi dergide işlenmiştir. Dergi bir anlamda günün ihtiyaçlarına cevap veremeyen medreselerle, çağın getirdiği milli ve modern eğitimi birleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle dergide İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Liseleri de özellikle tartışılmıştır. Bazı tartışma başlıkları şu şekildedir:

Abdürreşid İbrahim, (9. ay 1327), Teârûf-i Müslimin, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(161), 71-73.

Ahmet Vasfi Zekeriya, (4. ay 1326), Müslümanlar nasıl mekteplere muhtaçtır? *Sırât-ı Müstakîm*, 6(137), 105-107.

A. Süleyman, (1327), Mekteplerde din, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(164), 127-129.

Aksekili Ahmet Hamdi, (1335), Mekteplerde din tedrisatı, *Sebilürreşad*, 18(446), 55-57.

Aksekili Ahmet Hamdi, (1337), Mekteplerde dini tedrisat ve terbiye-i diniye hakkında, *Sebilürreşad*, 19(488), 215-217.

Aksekili Ahmet Hamdi, (1335), Dini dersler başlıyor, *Sebilürreşad*, 17(433-434), 134-136.

Aksekili Ahmet Hamdi, (1339), Mekteplerde dini tedrisat, *Sebilürreşad*, 22(553-554), 53-55.

Aksekili, Ahmed Hamdi, (1951), Gramofon ve radyo ile Kur’an meselesi hk. ilmi tetkikat, *Yeni Sebilürreşad*, 5(105), 79-80.

Aksekili, Ahmed Hamdi, (1958), Din reisinin beyanatı: Kur’an Latin harfleriyle yazılamaz, *Yeni Sebilürreşad*, 12(279), 50-51.

Ali Fuat Başgil (Ord. Prof.), (1949), Mekteplerde din ve maneviyat düşmanlığı, *Yeni Sebilürreşad*, 3(59), 141.

Ali Fuat Başgil (Ord. Prof.), (1952), İlim ve din mücadelesi, *Yeni Sebilürreşad*, 6, (127), 19-21.

Ali Kemalî Aksüt, (1955), İ. Hatip mektepleri: başka milletlerde din adamları nasıl yetiştiriliyor?, *Yeni Sebilürreşad*, 8(197), 340.

Alim Can- el İdrisi (Sibiryalı), (1327), Mekteblerimizde ulum-u diniye tedrisatı, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(171), 227-228.

Edhem Nejat, (1327a), Neden muallime yetiştirilmiyor?, *Sırât-ı Müstakîm*, 6(155), 390-391.

Edhem Nejat, (1327b), Çocuğun terbiyesinde vâlide, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(157), 13-15.

Edhem Nejat, (1327c), Terbiye-i umûmide noksanlık var, *Sırât-ı Müstakîm*, 7(177), 328-329.

İsmail Hakkı (Dr. Milaşlı), (1335), Milletlerin terakkisinde Elif-ba'nın hissesi, *Sebilürreşad*, 17(413-414), 119-122.

M. Şâdi, (1328), Toprağımızda ecnebi mektepleri (mekatib), *Sebilürreşad*, 2-9(31, 233), 431-432.

Mehmet Ali Aynî, (1340), İlahiyat fakültesine dâir, *Sebilürreşad*, 23(597), 394-396.

Mehmet Emin, (1330), Terbiye ve talim: Müslümanlığı diriltecek müesseseler -I, II-, *Sebilürreşad*, 12(296), 175-176.

S. A. İbrahimof, (1325), Ulemâ-i İslâm böyle olmalı, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(62), 157

Vicdani, (1328), İslâm diyarında ecnebi mekteplerinin tesirâtı, müfsidetkârânesi, *Sebilürreşad*, 2-9(42-224), 288-289.

Yahya Afif, (1340), İlahiyat fakülteleri nasıl olmalıdır?, *Sebilürreşad*, 23(595), 354-355.

Yahya Afif, (1340), İlahiyat talebesinin iâşesi, *Sebilürreşad*, 23(607), 138-141.

Yahya Afif, (1340), İlahiyat fakültesi: İlahiyat fakültesinin vaziyeti ilmiyesi, *Sebilürreşad*, 24(600), 17-19.

Yahya Afif, (1340), İlahiyat fakültelerinin diğer nevâkısı ilmiyesi, *Sebilürreşad*, 24(601), 40-43.

Yahya Afif, (1340), Mekteplerde ulum-ı diniye, *Sebilürreşad*, 24(616), 280-281.

Başlıklarda da vurgulandığı üzere dönemin en önemli sorunlarından birisi de yeni dönemde eğitimin ve özellikle de dini eğitimin mahiyeti ile ilgilidir. Modern bilim ile din ikileminin eğitim kurumları üzerinden tartışılması temel konu alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak dergide belli bir çerçeve içerisinde mevcut durum İslam'ın ilerlemeye engel olmadığı, batı ahlakının toplum üzerindeki etkileri ve bunun yansıması olarak din- bilim ikilemi içerisinde din eğitimi meseleleri üzerinden betimlenmektedir.

Diğer İdeolojilerle Hesaplaşma, Kavram Tartışmaları

Dergilerde yayınlanan makalelerde bazı kavram tartışmalarının da gündeme getirildiği görülmektedir. Sosyalizm, Laiklik, Batılılaşma, Demokrasi, Hilafet, Saltanat, Milliyetçilik, Asrilik, Komünizm, Bolşeviklik, İslamlaşmak gibi kavramsal tartışmalara derginin ilk yıllarından bu yana oldukça yer verilmiştir. Bu aynı zamanda İslam'ın dünya görüşüne karşı konumlandırılan bütün ideolojik yaklaşımlarla hesaplaşma refleksi olarak kendisini göstermektedir. Bu nedenle dergide İslamcılık bağlamında ikinci konu çerçevesi diğer ideolojilerle hesaplaşma niteliği taşıyan kavram tartışmalarıdır. Zira İslamcı düşünce kendi gerçekliğini ve hakikat anlayışını tehdit eden bütün “izm”leri tartışma konusu edinmiştir. Berkes'in *Türkiye'de Çağdaşlaşma* isimli eserinde çağdaşlaşmanın özellikle kavramlardaki değişim ile ilişkisini vurgulaması bu anlamda önemlidir. Örneğin maarif yerine eğitim, kanun yerine adalet ve ilerleme, Batılılaşma, Asrilik gibi kavramlar bu dönüşümü anlatması bakımından üzerinde durulan kavramlar olarak belirlemektedir (Berkes, 2017). Dergide özellikle Batılılaşma (Asrilik, modernizm) başta olmak üzere demokrasi, laiklik, komünizm, irtica gibi pek çok kavram tartışma konusu olarak temayüz etmektedir. Dergide yer verilen kavramlar aşağıdaki şekildedir:

A. Fehmi Bilgin, (1948), Laiklik bu mu?, *Yeni Sebilürreşad*, 1(7), 111.

Abdü'l Aziz Çaviş, (1331), Kavmiyet ve din, *Sebilürreşad*, 13(335), 178-180.

Abdü'l Aziz Çaviş, (1332), Medeniyetin ruhunu bırakarak yalnız zevahirinde Garblıları taklid beliiyesi -I, (Mehmet Akif, Terc.), *Sebilürreşad*, 14(357), 145-149.

Ahmed Cevdet, (1339a), Demokrasi'de ahlak-ı ferdiye, *Sebilürreşad*, 21(528-529), 63-64.

Ahmed Cevdet, (1339b), Garblılaşmak isteyenlerin nazar-ı dikkatine: usul ve kavaninin tesirleri, *Sebilürreşad*, 21(530-531), 86.

Ahmed Cevdet, (1339a), Demokrasi'de halkın terbiyesi, *Sebilürreşad*, 21(532-533), 103-104.

Ahmed Cevdet, (1339b), Müslüman topraklarında Yahudi hükümeti, *Yeni Sebilürreşad*, 6(139), 218-219.

Ahmed Emin (Vakit Gazetesi Başyazarı), (1334), Din ile devletin tefriki, *Sebilürreşad*, 15(380), 295-296.

Ahmed Naim, (1330a), İşlam'da dava-yı kavmiyet, *Sebilürreşad*, 12(293), 114-128.

Ahmed Münir, (1330b), Din ile siyaset yekdiğerinden ayrılmalı mıdır?, *Sebilürreşad*, 12(294), 145-147.

Ahmed Naim, (1334), Bizde din ve devlet, *Sebilürreşad*, 15(380), 293-295.

Ahmet Nezir, (1340), Müslümanlık ve Sosyalistlik, *Sebilürreşad*, 25(625), 5-7.

Aksekili Ahmed Hamdi, (1331a), İctimaiyyat: din, devlet yahut hilafet ve saltanat, *Sebilürreşad*, 14(350), 93.

Aksekili Ahmed Hamdi, (1331b), İctimaiyyat: din, devlet yahut hilafet ve saltanat, *Sebilürreşad*, 14(351), 99.

Aksekili, Ahmet Hamdi, (1949), Müslümanlıkta demokrasi esasları, *Yeni Sebilürreşad* 2(48), 354-356.

Alâaddin Cemil, (1326), İşlamiyet ve Sosyalizm, *Sırât-ı Müstakim*, 4(92), 242.

Ali Fuat Başgil (Ord. Prof.), (1950), Din hürriyeti ve laiklik, *Yeni Sebilürreşad*, 4(78), 44-47.

Ali Fuat Başgil (Ord. Prof.), (1955), Din ve Laiklik (*İctimai ve Hukuki Etüd*), *Yeni Sebilürreşad*, 9(204), 55-57.

Barsewens R.C., (1334), Demokrasi ve din", *Sebilürreşad*, 15(378), 261-263.

Cevat Rıfat Atilhan, (1948), Din davamız. Müslümanlıkta dinle dünya işleri birbirine bağlıdır, *Yeni Sebilürreşad*, 1(10), 155.

Cevat Rıfat Atilhan, (1950), İrtica hortladı, *Yeni Sebilürreşad*, 3, 71, 333.

Cevat Rıfat Atilhan, (1957), İrtica maskesi altında Müslümanlığa, Türk varlığına hücum, *Yeni Sebilürreşad*, 11(257), 109-111.

Cevat Rifat Atilhan, (1962), Nurculuk, Farmasonluk, Komünizm, *Yeni Sebilürreşad*, 14(336), 171.

Cevat Rifat Atilhan, (1964), Sahte “Nur ve Ziya”cılar, *Yeni Sebilürreşad*, 15(355), 67.

Dr. Ahmed Fuad, (11. ay 1339), Avrupa mektupları: Garb'da Şarklılaşma ceryanı, *Sebilürreşad*, 23(575), 39-42.

Dr. Ahmed Fuad, (1339a), Şarkın intibahı ve Garb'ın tedennisi, *Sebilürreşad*, 23(573), 13-15.

Dr. Ahmed Fuad, (1339b), Garblılaşmak, *Sebilürreşad*, 23(574), 24-27.

Elmalılı Hamdi, (1339), Garb cereyanı felsefesi, *Sebilürreşad*, 22(567-568), 164-166.

Eşref Edip, (1949), Laik devletin laik meclisinde dini meseleler konuşulamaz, *Yeni Sebilürreşad*, 2(33), 114-118.

Eşref Edip, (1955), Müslümanlığın yaşattığı demokrasi, *Yeni Sebilürreşad*, 9(209), 142-144.

Eşref Edip, (1957), İslam dünyasını saran tehlikeler, Komünizm, *Yeni Sebilürreşad* 10(250), 386-389.

Eşref Edip, (1963), Tenkit ve tahlil: Bediüzzaman Said Nur kimdir, Nurculuk nedir?, *Yeni Sebilürreşad*, 14(345), 311-315.

Feyzullah Sacit, (1339), Garblılaşmak meselesi, *Sebilürreşad*, 22(547-548), 10-11.

Hasan Basri Çantay, (1948), Asıl mürteci onlardır, *Yeni Sebilürreşad*, 1(13), 200.

Hasan Hikmet, (1339a), Asri aile -I, *Sebilürreşad*, 22(569-570), 180-182.

Hasan Hikmet, (1339b), Asri kanun -I, *Sebilürreşad*, 23(577), 72-74.

Hasan Hikmet, (1339c), İslamiyet ve Garb ictimaiyatının mukayesesi, *Sebilürreşad*, 22(51-552), 40-4.1

Hasan Hikmet, (1340a), Laiklik-asrılık, *Sebilürreşad*, 22(555-556), 72-74.

Hasan Hikmet, (1340b), Asri terbiye-I, *Sebilürreşad*, 23(584), 180-182.

Hasan Hikmet, (1340c), Muhafazakarlığın mahiyet ve manası, *Sebilürreşad*, 23(588), 245-247.

Hasan Hikmet, (1340d), İctimaiyatta muhafazakarlığa niçin muhtacız?, *Sebilürreşad*, 23(589), 264-265.

Hasan Hikmet, (1340e), Murakabe-i ictimaiye nedir?, *Sebilürreşad*, 24(604), 88-89.

Hasan Hikmet, Asriliğin manası, *Sebilürreşad*, 22(559-560), 102-105.

Hoca Şükrü (Mebus), (1337), Müslümanlıkla komünistlik kabil-i telif mi?, *Sebilürreşad*, 19(481), 132-133.

Hüseyin Kıdvay, (1336a), İslam ve Sosyalizm, *Sebilürreşad*, 18(459), 194-196.

Hüseyin Avni, (1336b), Bolşeviklik ve İslamiyet, *Sebilürreşad*, 18(461), 224.

Hüseyin Kıdvay, (1963), İslam ve Sosyalizm, *Yeni Sebilürreşad*, 14(345), 309-310.

İ. Hami Danişmend, (1950), Laiklik milli bünyemize uymaz, *Yeni Sebilürreşad*, 4(88), 205.

İsmail Hakkı (Dr. Milaslı), (1335), Din ve asrılık, *Sebilürreşad*, 16(408-409), 168-171.

M. Âşir Aksu, (1950), Komünistlikle mücadelede irşat yolu, *Yeni Sebilürreşad*, 4(87), 191.

Mehmed Akif, (1335), İslamlaşmak, *Sebilürreşad*, 16(404-405), 132-133.

Mehmed Akif, (1337), Bolşeviklik Müslümanlığın aynı mıdır?, *Sebilürreşad*, 19(481), 131.

Mehmed Fahreddin, (1328), Garb medeniyetinin İslam'a savletleri, *Sebilürreşad*, 2-9(44), 226, 315-317.

Mehmed Şeref, (1339), Garblılaşmayı berat-ı halas edenlere: İslam'a isnad edilen tedenni sebepleri, *Sebilürreşad*, 22(557-558), 89-91.

Mustafa Nazmi (Amasri), (1335), Muhafazakârân fırkasının teşkili, teşebbüsü münasebetiyle, *Sebilürreşad*, 17(441), 207.

N. Sami Banarlı, (1956), Dinlilik- dinsizlik, *Yeni Sebilürreşad*, 10(231), 92-93.

Ömer Kaplan, (1340), Garbın kötü taraflarını taklid, *Sebilürreşad*, 24(605), 31-32.

Ömer Nasuhi Bilmen, (1955), İslam'da demokrasi, *Yeni Sebilürreşad*, 9(205), 70-73.

Prof. Dr. Sadi Irmak, (1954), Laiklik manası, *Yeni Sebilürreşad*, 7(172), 351.

S.M. Tevfik, (1334), İslam siyasetine muhtacız, *Sebilürreşad*, 15(376), 228-231.

Said Halim Paşa (Prens), (1334), İslamlaşmak -I, *Sebilürreşad*, 15(378), 255-257.

Said Halim Paşa (Prens), (1339), Garb cemiyetleri, *Sebilürreşad*, 21(538-539), 137-139.

Tahsin Demiray, (1950), Din irtica töhmeti altında bırakılmamalıdır, *Yeni Sebilürreşad*, 4(77), 26-27.

Yahya Afif, (1340), İslamiyet ve asrılık, *Sebilürreşad*, 24(618), 305-307.

Bu başlıklardan anlaşılacağı üzere dergi İslam'ın karşısında konumlandırılan tüm ideolojik yaklaşımları tartışma konusu etmiştir. Özellikle derginin yayın yaptığı dönemde Batılılaşma ve bu ekseninde gündeme gelen pek çok kavram irdelenmiş ve İslam karşısındaki konumları hakkında mülahazalarda bulunulmuştur. Bu anlamda dergi kendi döneminde İslam karşısında konumlandırılan diğer ideolojik yaklaşımlarla bir nevi hesaplaşmanın içerisindeydi.

Diğer İslam Ülkelerinin Durumu, Ümmet Bilinci

İslamcılık bağlamında tespit ettiğimiz bir diğer konu çerçevesi ise İslam birliği, İttihad-ı İslam ya da ümmet bilinci olarak adlandırabileceğimiz diğer Müslüman ülkelerin durumuna dair makalelerdir. Kendi içerisinde pek çok kargaşayı barındıran bir toplumun kendisinden çok uzaktaki Müslümanların durumunu tartışması ancak bu bilincin bir ürünüdür. Dergi bu açıdan Afrika'dan Japonya'ya, İngiltere'den Pakistan'a pek çok ülkedeki Müslümanların durumunu tartışmaya açmış ve sık sık İslam birliğinden bahsetmiştir.

Öyle ki dergi diğer İslam topraklarındaki durumu tespit için başta Muhammed Tevfik Efendi olmak üzere, aralarında önemli kişilerin bulunduğu en az on beş kişiyi İslam dünyasına göndermiş, bir kısmı da bu topraklarda bulunan bu kişilerden gelen mektupları yayınlarak önemli bir işlev üstlenmiştir. Hatta bu muhabirlerden olan Ahmet Hamdi Akseki ve Ferit Kam da Hindistan, Filistin, Balkanlar ve Avrupa'dan o günlerdeki durumu tasvir eden mektuplar göndermişlerdir (Düzdağ, 2003, s. 12).

A. Zühtü, (1326a), Almanya-İngiltere, Türkiye ve âlem-i İslam -I- *Sırât-ı Müstakîm*, 4(101), 388-389.

A. Zühtü, (1326b), İnkılâb alâimi, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(112), 129-131.

Abdu'l Ahad Davud, (1330a), İngiltere'de din-i İslâm'ın intişarı (hayat-ı akvam-ı İslamiye) -I, *Sebilürreşad*, 12(305), 334-335.

Abdu'l Ahad Davud, (1330b), İngiltere'de din-i İslamın intişarı (hayat-ı akvam-ı İslamiye) -II, *Sebilürreşad*, 12(306), 355-356.

Abdürreşid İbrahim, (1325a), Japonya'da İslamiyet, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(38), 182-183.

Abdürreşid İbrahim, (1325b), Çin'deki Müslümanların hayatı, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(62), 159-160.

Abdürreşid İbrahim, (1325c), Alem-i İslam: Çin Müslümanları, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(66), 217-219.

Abdürreşid İbrahim, (1325d), Devr-i âlem, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(80), 34-35.

Abdürreşid İbrahim, (1326a), Alem-i İslam: ahval-ı âlem-i İslam hakkında (konferans), *Sırât-ı Müstakîm*, 4(84), 103-109.

Abdürreşid İbrahim, (1326b), Âlem-i İslam: ahval-ı âlemi İslam hakkında. (Musa Kazım) ile birlikte verilen konferans, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(85), 118-123.

Abdürreşid İbrahim, (1326c), Ahvâl-ı Müslimin ve ulemâ hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(87), 152-154.

Abdürreşid İbrahim, (1326d), Ahvâl-ı Müslimin ve ulemâ hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(88), 175-178.

Abdürreşid İbrahim, (1326e), Alem-i İslam: Şark'ın intibah ve istikbâli hakkında. (6. konferans), *Sırât-ı Müstakîm*, 4(91), 226-228.

Abdürreşid İbrahim, (1326f), Alem-i İslam: Şark'ın intibah ve istikbali hakkında. (16. konferans), *Sırât-ı Müstakîm*, 4(93), 266-268.

Ahmet Agayef (Ağaoğlu), (1326a), Alem-i İslam: siyâsiyât-ı umumiye, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(98), 345-347.

Ahmet Agayef (Ağaoğlu), (1326b), Alem-i İslam -makâlat- Türkiye'de muhacerât, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(102), 407-408.

Ahmet Agayef (Ağaoğlu), (1326c), Alem-i İslam: İran'ın mâzi ve haline bir nazar -makâlat, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(103), 426-427.

Ahmet Agayef (Ağaoğlu), (1326d), Alem-i İslam: vaziyet-i siyâsiyye-i hazıramız-makalat, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(111), 117-119.

Ahmet Agayef (Ağaoğlu), (1326e), Dârü'l hilafe'de maârif-i ibtidâiyenin hâli ve sureti ıslâhı, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(113), 151-153.

Ahmet Hilmi (Filibeli), (1325a), Alem-i İslam: Afrika'da İslam, *Sırât-ı Müstakîm*, 4(80), 31-32.

Ahmet Hilmi (Filibeli), (1325b), Rusya'da İslamiyet âlemi, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(57), 78-80.

Ahmet Tacettin (Trayskili), (1325), Âlem-i İslam: ahvâl-i umumiyye-i İslamiye ve

istikbâli İslam -I, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(71), 301-304.

Akçuroğlu Yusuf Bey, (1325a), Rusya'da sakin Türklerin hayat-ı medeniye, fikriyye ve siyasiyyelerine dair (konferans) -II-yaz. Eşref Edîb, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(37), 214-218.

Akçuroğlu Yusuf Bey, (1325b), Rusya'da sakin Türklerin hayat-ı medeniye, fikriyye ve siyasiyyelerine dair (konferans) -I-yaz. Eşref Edîb, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(39), 201-204.

Ali Abdülkadir, (1954), Garpta İslamiyete alaka (Mehmet Şevket, Terc.), *Yeni Sebilürreşad*, 8(182), 110-111.

Cevat Rıfat Atilhan, (1948a), Filistin için cihad-ı mukaddes 1, *Yeni Sebilürreşad*, 1(1), 7.

Cevat Rıfat Atilhan, (1948b), Filistin hadiseleri ve Türkiye, *Yeni Sebilürreşad*, 1(3), 45-46.

Cevat Rıfat Atilhan, (1949a), Ey koca Arap milleti ne idin, ne oldun, *Yeni Sebilürreşad*, 2(28), 43-44.

Cevat Rıfat Atilhan, (1949b), Dünya Müslüman birliği, *Yeni Sebilürreşad*, 2(36), 167-168 (1. ay 1957), Orta Şarkta kangren, *Yeni Sebilürreşad*, 10(236), 169.

Cevat Rıfat Atilhan, (1957a), İslam dünyası ve biz, *Yeni Sebilürreşad*, 10(238), 202-203.

Cevat Rıfat Atilhan, (1957b), Türkiye ve İslam dünyası. Türklerin İslam dünyasındaki yeri, *Yeni Sebilürreşad*, 10(239), 218.

Cevat Rıfat Atilhan, (1957c), Orta Doğu davası, *Yeni Sebilürreşad*, 11(252), 28-29.

Cevat Rıfat Atilhan, (1959), İslam dünyasına dönüş, *Yeni Sebilürreşad*, 12(290), 237-238.

Cevat Rıfat Atilhan, (1961), Cezayir'de hak ve hürriyetler için dökülen kanlar, *Yeni Sebilürreşad*, 13(321), 331.

Gıyaseddin Hüsnü (Nûralizâde), (1325), Buhara'da Sünniler ve Şiiler, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(74), 350-352.

Halil Halid, (1325), Londra'da Müslümanlar, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(69), 271-272.

Halil Halid, (1326), Londra'da cemiyet-i İslamiye, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(105), 11-12.

Haluk Durukal, (1960), Amerika'da dini terbiye, *Yeni Sebilürreşad*, 13(304), 52.

İsmail Hakkı (Manastırlı), (1324), İslamiyetin bahşettiği hürriyet-i âmme, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(23), 353-354.

İvan Müeller (Prof), (1325a), Âlem-i İslam: Dünya Müslümanları, Tatarlar, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(51), 398-399.

İvan Müeller (Prof), (1325b), Âlem-i İslam: Dünya Müslümanları, Tatarlar, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(52), 415-426.

İvan Müeller (Prof), (1325c), İngiltere ve İslamiyet, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(54), 400.

İvan Müeller (Prof), (1325d), Rusya Müslümanları: Tatarlar, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(55), 47-48.

James Brawn, (1954), Amerika'da din ilerliyor mu, geriliyor mu? (terc), *Yeni Sebilürreşad*, 8(180), 70-71.

M. S. Buhari, (1325), Buhara'da şeriat namına irtikab olunan cinayât, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(66), 221-222.

Mehmed Ragıb, (1326), İnkılâb-ı İran, *Sırât-ı Müstakîm*, 5(116), 202-205.

Muhammed Bereketullah, (1325), Japonya'da din-i İslam intişâra başlıyor, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(50), 383-384.

Ömer Rıza Doğrul, (1948), Arap âleminde uyanıklık alametleri, *Yeni Sebilürreşad*, 1(20), 316-317.

Ş. Sami, (1326), Cava Müslümanları ahvâlinden, *Sırât-ı Müstakîm*, 6(134), 57.

Şamil Bey, (1325), Avrupa'da Müslümanlık, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(66), 224.

Veliyyullah Enveri (Sibiryalı), (1325), Çin Müslümanları, Kırgızlar (Kazaklar), *Sırât-ı Müstakîm*, 3(54), 32.

Yakub Kemal (Kırımlı), (1324), Din ve âdat-ı gayr-ı meşrua, *Sırât-ı Müstakîm*, 2(29), 38-40.

Züfer Kasımî, (1325), Rusya'daki İslamların terakkiyat-ı diniye ve milliyeye hizmetleri, *Sırât-ı Müstakîm*, 3(62), 157-159.

İslamcılık düşüncesi bağlamında en önemli kavramlardan bir tanesi “ümme” kavramıdır. Zira ümme bilinci İslamcılığı diğer bakış açılarından ayıran en önemli özelliklerin başında gelmektedir. Bu anlamda dergideki başlıklardan da anlaşılacağı üzere, Türk toplumunun Osmanlı bakiyesindeki farklı coğrafyalardaki topraklarını günbegün kaybetmesine rağmen onlarla ilgili sorumluluklarını ümme bilinci etrafında diri tuttuğunu göstermektedir. Bu nedenle dergi büyük bir hassasiyetle

Müslüman halkların durum ve problemlerini gündeme getirme konusunda önemli bir birikim oluşturmuştur.

Müslüman Kadının Yeri

On dokuzuncu yüzyılda sistemleşen feminist söylem, Batı-dışı toplumları özellikle de İslâm kültür coğrafyasını etkilemiştir. Müslüman kadının konumu tartışması, kısa bir süre içinde İslâm ülkelerinin modernleşme/Batılılaşma yanlısı aydınları tarafından sürdürülmüştür. Böylece feminist söylemin etkileri devam etmiş, Müslüman kadınlar arasında gelişen eleştirel yaklaşımlar feminizm başlığı altında değerlendirilmiştir. Toplumsal değişimin en önemli simgelerinden biri kadın olmuş ve kadının topluma katılımı toplumsal ilerlemenin göstergesi kabul edilmiştir (Güç, 2008, s. 651).

Bu anlamda son olarak dergideki önemli konu çerçevelerinden birisi de Müslüman kadının durumu ile ilgili tartışmalardır. Batı'nın İslam'ın yumuşak karnı olarak gördüğü ve pek çok tartışmayı İslam ülkelerinin kucağına bıraktığı bir dönemde dergi Müslüman kadının yerini betimlemeye çalışmaktadır. Bunun yanında Batılılaşmanın en önemli toplumsal görünümünden birisi de kadının kamusal alana katılması ve bunu yeni bir beden tasavvuru üzerinden yapması olarak belirlemektedir. Bu nedenle dergide Müslüman kadının konumu, tesettürü, çok eşlilik, özgürlük, sokağa çıkması, feminizm vb. gibi pek çok konu tartışılmış ve bu dergideki Nisaiyyat adında özel bir sütunla da konumlandırılmıştır. Bu konudaki makaleler şu şekildedir:

A. Feridun, (1329), Kadınlarımızı kollarımıza takmakla terakki edemeyiz, *Sebilürreşad*, 11, 278, 279.

A. M., (1326), Kadınların tenezzühüne dâir, *Sırât-ı Müstakim*, 4(95), 300.

Abdü'l Aziz Çaviş, (1340), Kadının şeriat-ı İslamiyedeki mevkii, *Sebilürreşad*, 23(586), 209-210.

Abdüllatif Nevzat, (1329), İctimaiyyat: evvela erkeklerimizi örtelim, *Sebilürreşad*, 10(241), 112-113.

Ahmed Cevdet, (1340), Tereddi eden kadınlığa karşı acil tedbirler lazım, *Sebilürreşad*, 25(628), 62.

Ahmed Naim, (1330a), Mudafaat-ı diniyye: teaddüd-i zevcat, İslamiyette men olunabilir mi imiş?, *Sebilürreşad*, 12(298), 216-221.

Ahmed Naim, (1330b), Mudafaat-ı diniyye: teaddüdü zevcat, İslamiyette men olunabilir mi imiş?, *Sebilürreşad*, 12(300), 248-250.

Ahmed Naim, (1330c), Mudafaat-ı diniyye: yine teaddüdü zevcata dair, *Sebilürreşad*, 12(308), 376-384.

Ahmed Naim, (1335a), Tesettür işine zabıta karışmasın mı? (Ebu'z Ziyazâde Velid Beyefendiye), *Sebilürreşad*, 16(391), 13-14.

Ahmed Naim, (1335b), Yine tesettür meselesi, *Sebilürreşad*, 16(393), 37-39.

Ahmed Şükrü, (1340), Yüksek tahsilin kadınlar üzerindeki tesirâtı, *Sebilürreşad*, 23(584), 190.

Aksekili Ahmed Hamdi, (1329), İslamiyet ve teaddüd-ü zevcat -I, *Sebilürreşad*, 11(275), 226-228.

Ali Kemalî Aksüt, (1956), İslam kadını, *Yeni Sebilürreşad*, 9(221), 333-334.

Ayşe Meliha, (1329), Müslüman kadını hürdür ve mes'uldur, *Sebilürreşad*, 11(282), 345-346.

Dr. Mazhar Osman, (1340), Teaddüd-ü zevcat hakkında M. Osman Bey'in mühim neşriyatı, *Sebilürreşad*, 23(589), 272-273.

F. Latife, (1329), Nisaiyat: ictihaddaki hezeyanlar, *Sebilürreşad*, 11(281), 329-330.

Ferid Vecdi, (1324), Müslüman kadını (Mehmet Akif, Terc.), *Sırât-ı Müstakîm*, 1(3), 42-45.

Hasan Hikmet, (1339), Hürriyet-i nisvan, *Sebilürreşad*, 21(530-531), 81-82.

Hüseyin Kıdvay, (1341), Müslümanlıkta kadın, *Sebilürreşad*, 25(638), 221-223.

İzmirli İsmail Hakkı, (1330), Nisaiyat: tesettür meselesinin tariki hâlli, *Sebilürreşad*, 12(291), 78-80.

İzmirli İsmail Hakkı, (1338), İslâm'da kadının hukuk ve vezaifi -I, *Sebilürreşad*, 20(497), 30-32.

L. V., (1330), Muhterem S. Reşad'a kâbleri iman, alınları haya nurundan mahrum olanlar tesettürün fazilet ve ulviyetini takdir edemezler, *Sebilürreşad*, 12(288), 29-30.

M. Nazmi, (1336), Müslümanlığın tamamı ile tadbiki zamanı gelmiştir, *Sebilürreşad*, 18(463), 243-245.

Mahmud Es'ad (Gedikpaşa), (1329), Tesettür-i nisvan meselesi hakkında son söz, *Sebilürreşad*, 11(279), 289-290.

Mehmed Fahreddin, (1327), Medeniyet-i İslamiye'den bir sahife yahud tesettür-ü nisvan-I, *Sırât-ı Müstakîm*, 6(141), 164-165.

Mehmed Fahreddin, (1328a), Feminizm meselesi, bizde nisaiyyun nasıl türedi?, *Sebilürreşad*, 1-8(14,196), 260-262.

Mehmed Fahreddin, (1328b), Feminizm meselesi, kadınlık vücut-i beşeriyetin kısm-ı mesturudur, *Sebilürreşad*, 1-8(15, 197), 278-280.

Mehmed Fahreddin, (1328c), Feministlerin nazargah-ı insafına (ictimaiyat), *Sebilürreşad*, 1-8(18-199), 316-318.

Mehmed Fahreddin, (1328d), Feminizm meselesi münasebetiyle ahlak ve adab-ı milliye yok imiş, 1-8, (18, 200), 337-339.

Mehmed Fahreddin, (1328e), Feminizm meselesi, bizde nisaiyyun nasıl türedi?, *Sebilürreşad*, 1-8, (13,195), 235-236.

Mehmed Fahreddin, (1330a), Nisaiyat: şime-i meveddet mi, şime-i adavet mi?, *Sebilürreşad*, 12(288), 27-28.

Mehmed Fahreddin, (1330b), Ya tesettür kalkarmış yahud, *Sebilürreşad*, 12(289), 45-47.

Mehmed Ferid Vecdi, (1329a), İctimaiyat: kadınlara hürriyeti mutlaka vermek isteyenlerin elinden vay o biçarelerin başına, *Sebilürreşad*, 11(267), 103-104.

Mehmed Ferid Vecdi, (1329b), Nisaiyat: yine tesettür meselesi, *Sebilürreşad*, 11(276), 241-243.

Mehmed Hayreddin, (1328), Nisaiyyundan Cevad Sami Bey'e açık cevap, *Sebilürreşad*, 1-8(19, 201), 364-366.

Mehmed Sadık (Milas Müftüsü), (1340), İslamiyet'te kadınların vezaifi ve mevki, *Sebilürreşad*, 24(617), 293-295.

Musa Carullah, (1340), Kadının hukuku ve vezaifine dâir, *Sebilürreşad*, 23(594), 331-340.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324a), Hürriyet-musavat, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(1), 1-3.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324b), Örtünme hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(2), 20-22.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324c), Çok evlilik hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(4), 52-54.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324d), Nikah hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(6), 93-94.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324e), Örf âdet hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(7), 99-101.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324f), Talak hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(5), 68-70.

Musa Kâzım (Şeyhülislam), (1324g), Eşitlik hakkında, *Sırât-ı Müstakîm*, 1(8), 118-120.

Mustafa Nazmi (Amasri), (1335), Taşrada İslam kadını, *Sebilürreşad*, 16(410-

411), 240-241.

Ömer Fevzi, (1340a), Kadınlığın Hakikati, *Sebilürreşad*, 23(594), 344-345.

Ömer Fevzi, (1340b), Kadınlık ne hale giriyor?, *Sebilürreşad*, 23(598), 404-406.

Ömer Kaplan, (1340), Mefkure kadını, *Sebilürreşad*, 23(598), 406-407.

Ömer Nasuhi, (1339), Müslümanlıkta iftirâkı zevceyn -I, *Sebilürreşad*, 13(579), 100-104.

Ömer Nasuhi, (1340a), Teaddüd-ü zevcat müessesesi-i ictimaiyesi -I, *Sebilürreşad*, 23(590), 274-277.

Ömer Nasuhi, (1340b), İzdivaç müessesesi-i ictimaiyesi -I, *Sebilürreşad*, 23(594), 345-347.

Said Halim Paşa (Prens), (1334), Hürriyet-i nisvan -III, *Sebilürreşad*, 15(376), 215-219.

Sultan Cihan, (1329), Nisaiyat: terbiye-i nisvan-ı İslâm hakkında. Bhopal Hâki-me-i Zışanı Sultan Cihan hz.nin bir mektubu, *Sebilürreşad*, 12(287), 7-9.

Dergilerin konu ettiği konular açısından en dikkat çekenlerden birisi de kadının konumu olarak belirmektedir. Başlıklardan anlaşılacağı üzere modern hayatın bakış açısının kendisinde temayüz ettiği bir toplumsal cinsiyet olarak kadın, yeni toplumsal düzenin içerisindeki durumu açısından pek çok tartışmanın muhatabı durumundadır. Bu açıdan dergi İslamcılık düşüncesi bağlamında Müslüman kadının konumunu modern dünyanın kadına biçtiği rolden farklı bir noktada ele almış ve bir Müslüman kadını profili oluşturmaya dönük pek çok başlıkta konuyu ele almıştır

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak 1908’de başlayan ve inkıtalarla 1965’e kadar yayın hayatını sürdüren dergi, yarım asırlık bir süreçte işlediği konular bağlamında zor zamanda İslam’ın bütüncül bir hayat projesi olarak ele alınması için çaba sarf etmiştir. Pratik hayatta karşılaşılan pek çok fıkhi tartışmaya da yer veren dergi (Hoparlörden ezan okunur mu? Latin harfleri ile Kuran okunur mu? Kolonya kullanmak caiz midir? vs. gibi konular) bu sorunların çok ötesinde özellikle zihni bunalım içerisinde aslını arayan bir reaksiyon sergilemiştir. Bu açıdan dergi bütün birikimi ile Türk toplumu için önemli bir dönemin hafızası olarak literatürdeki yerini almıştır.

Bibliyografik taramanın sonucunda ulaşılan konu çerçeveleri özellikle İslamcılık düşüncesi bağlamında önemli ipuçları barındırmaktadır. Dergi çeşitli dönemler-

de ve şartlarda çıkmasına rağmen belirli konuları tartışa gelmiştir. Özellikle İslam'ın Batı düşüncesi karşısında ilerlemeye engel bir alan olmayıp bizatihi ilerlemenin merkezinde yer aldığı, yeni karşılaşılan ideolojik yaklaşımların tartışılması ve onlarla hesaplaşma, diğer İslam dünyasının durumu, ümmet bilinci ve Müslüman kadının konumlandırılması gibi konular derginin yayın hayatı boyunca farklı başlıklar altında tartışılmıştır.

Bu anlamda sonuç olarak iki husus dikkat çekicidir. Bunlardan ilki derginin sürekli belirli bir ekseninde yayın hayatını sürdürmesidir ki bu eksen İslamcılık düşüncesinin temel tartışmalarını ihtiva etmektedir. Örneğin dergide 1925'e kadar ki dönemde dünya Müslümanlarının hali çok geniş bir coğrafyaya hitap ederken sonraki dönemlerde bu Ortadoğu ve Filistin ile sınırlı kalmıştır. Yine 1925'e kadar ki dönemde kavram tartışmaları içerisinde Batılılaşma ve Asrilik konu edinilirken sonraki dönemlerde laiklik ve komünizm tartışmaları öne çıkmaktadır. Kadının konumu meselesi de dönemsel anlamda farklılıklar taşımaktadır. İlk dönemlerde kadınlarla ilgili toplumsal pratiklere odaklanan makaleler sonraki dönemlerde kamusal alanda kadın tartışmalarına evrilmiştir. Pek çok örnekle desteklenebilecek bu durum derginin eksenini kaybetmeden güncel şartları anlamlandırmaya ve İslamcılık reaksiyonunu farklı tartışma başlıkları içerisinde sürekli canlı tutmaya çalıştığını göstermektedir.

İkinci olarak dergi esasında İslamcılık tartışmalarının bugününe dair önemli çıkarımlara imkân tanımaktadır. Zira derginin İslam dünyasının içinde bulunduğu duruma bir reaksiyon olarak İslamcılık fikrinin zeminini oluşturan pek çok tartışma bugün de güncelliğini korumaktadır. Bu açıdan dergide taranan başlıkların pek çoğu bugün atılmış gibidir. Dergideki başlıklardan bazıları olan "Orta Şarkta Kangren", "Yine Tesettürü Nisvan Meselesi", "Dünya Müslüman Birliği", "Ayasofya Camii Yeniden İbadete Açılmalıdır", "İslam Dünyasına Dönüş", "İrtica Hortladı", "Mekteplerde Dini Tedrisat", "Hürriyet", "Müsavat" gibi pek çok başlık Türk toplumunun yaklaşık bir asırlık süreçte tartıştığı konuların nihayete erdirilemediğini göstermektedir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında dergi, Türkiye'deki İslamcılık düşüncesinin hareket noktasında yer aldığı gibi bu düşüncenin bugünkü durumunun tespiti açısından da önemli bir yerde durmaktadır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2000). Cumhuriyet döneminde din politikaları ve din istismarı. *İslâmiyat*, 3(3), 37-49.
- Arabacı, C. (2004). *Eşref Edib Fergan ve Sebilürreşad üzerine*. T.Bora, M. Gültekingil (Ed.), *Modern*

- Türkiye’de siyasi düşünce (İslâmcılık)* (ss. 96-128) İstanbul: İletişim.
- Berkes, N. (2017). *Türkiye’de çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi.
- Ceyhan, A. (1991). *Sırât-ı Müstakîm ve Sebilürreşad mecmuaları fihristi*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı.
- Çaha, Ö. (2001). Türkiye’de resmî din anlayışı: etatokratik sistemin inşâsı. *İslâmiyat*, 4(4), 77-89.
- Çiftçi, A. (2000). Din istismarı: kavramsal ve kuramsal bir çalışma-sosyolojik bir yaklaşım. *İslâmiyat*, 3(3), 11-27.
- Düzdağ, E. (2003). *Sırât-ı Müstakîm*, (7 cilt), İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Efe, A. (2008). Uzun soluklu İslamcı bir dergi: *Sebilürreşad* (tarihçesi ve bazı sosyo-kültürel problemlere bakışı). *Marife*, 8(2), 157-180.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis an essay on organization of experience*, Boston: Northeastern University Press.
- Güç, A. (2008). İslâmcı feminizm: Müslüman kadınların birey olma çabaları. *Uludağ üniversitesi ilâhiyat fakültesi dergisi*, 17(2), 649-673.
- Güngör, E. (2010). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken.
- Kara, İ. (1987). *Türkiye’de İslâmcılık düşüncesi metinler ve kişiler I*, İstanbul: Risale.
- Kara, İ. (2005). *Namık Kemal: Osmanlı Modernleşmesinin meseleleri I*, İstanbul: Dergâh.
- Kaymakcan, R. (2006). Türkiye’de din eğitimi politikaları üzerine düşünceler. *EKEV Akademi Dergisi*, 10-27, 21-36.
- Mertoğlu, M. S. (2008). *Sırât-ı Müstakîm mecmuası açıklamalı fihrist ve dizin*, İstanbul: Klasik.
- Sezer A. (1999). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e misyonerlerin Türkiye’deki eğitim ve öğretim faaliyetleri. *Hacettepe üniversitesi edebiyat fakültesi dergisi*, 169-184.
- Yıldırım, E. (2005). Toplumsal gelişme açısından Protestanlık ve İslâm. *DPÜ sosyal bilimler dergisi*, 12, 61-72.

